

Relația dintre sărăcie și excluziune într-o perspectivă longitudinală

Vlad Grigoraș
Universitatea București

Dacă în abordările teoretice relația dintre sărăcie și excluziune este obligatorie (prima fiind fie dimensiune, fie predictor al celei din urmă), studiile empirice ce utilizează date transversale au arătat că aceste două concepte abia dacă se intersectează. Utilizând date de anchetă panel (1995-1997), lucrarea de față, susține că excluziunea multidimensională (identificată prin analiză cluster pe diferite variabile – locuire, bunuri de lungă durată, educație, participare pe piața muncii) este mai bine prezisă dacă privim indivizii longitudinal decât dacă utilizăm doar o perspectivă statică (folosind anchete transversale). Mai mult decât atât, relația slabă dintre sărăcie și excluziune se datorează în principal perioadei „prinse” de către date, devenind mai puternică pe măsură ce lărgim intervalul de observație.

Introducere

Cele două teme abordate în studiul de față sunt, probabil, dintre cele mai prolifiche în literatura sociologică actuală. Frecvent apar lucrări ce își propun fie să analizeze mici „felii” ale fenomenelor de sărăcie/excluziune, fie să le trateze sistemic. Elementul comun al celor mai multe dintre aceste studii îl reprezintă accentul pus pe interdependența dintre excluziune socială și sărăcie.

Deși această legătură pare firească (fiind prezentată adesea ca de la sine înțeleasă), puține studii au demonstrat relația implicită. Fără nici un dubiu, lucrările calitative sunt decisive în argumentare. În cazul lor, este mai ușoară identificarea relației presupuse – cercetătorul vizitează locurile în care trăiesc persoanele sărace și observă că nu au

curent electric, apă potabilă, educație etc. Studiile cantitative s-au declarat pentru o bună perioadă învinse – pe de o parte, persoanele excluse nu se suprapun decât parțial grupului celor sărace, dar, pe de altă parte, există și indivizi aflați deasupra pragului de sărăcie care pot fi considerați excluși. Analizând datele de anchetă din 1995¹, observăm că doar 53,4% dintre săraci nu aveau un frigider, iar 18% dintre cei care nu trăiau în sărăcie erau în aceeași situație; 65% dintre săraci nu aveau apă curentă în locuință, dar nici 35% dintre cei situați deasupra pragului de sărăcie. Pentru indivizii între 18 și 60 de ani, doar 40% dintre șomeri și 51% dintre cei fără școală trăiau în sărăcie... Aceste procente nu ne ajută foarte mult să înțelegem relația dintre sărăcie și excluziune socială. În plus, intersectarea devine și mai slabă dacă suprapunem *simultan*

mai multe dimensiuni ale excluziunii cu „sărăcia”.

Creșterea volumului de date-panel la nivel mondial (și implicit al analizelor ce le utilizează) a permis relevarea unui răspuns potențial la problema semnalată: studiile ce măsurau sărăcia erau „statice” (surprinzând realitatea doar la un moment dat) și din această cauză puteau genera concluzii eronate. În studiile transversale, chiar dacă ratele sărăciei sunt prezentate în dinamică (de-a lungul anilor), nu știm în ce măsură observăm aceiași săraci de la an la an și, implicit, nu știm care indivizi ar trebui să fie excluși. Pe de altă parte, nici fenomenele de excluziune socială nu sunt foarte bine surprinse prin astfel de analize. Astfel, cum putem cataloga o persoană care a fost identificată anul acesta ca fiind șomeră? Din cauza omiterii „trecutului” din ecuație, nu putem considera toți șomerii ca fiind excluși de pe piața muncii (sau nu în aceeași măsură, dacă excluziunea poate fi graduală).

În consecință, studiul va căuta răspunsuri la următoarele întrebări specifice:

1. În ce măsură o abordare pe termen mai lung oferă mai multă încredere în date, permițând o estimare mai „precisă” a sărăciei și excluziunii sociale „reale”?
2. Cum se asociază sărăcia de lungă durată *versus* sărăcia tranzitorie cu diferite dimensiuni ale excluziunii sociale?
3. Formele de excluziune tind să se concentreze sau sunt mai degrabă dispersate?
4. Este excluziunea multiplă un fenomen specific pentru cei foarte săraci sau, cu alte cuvinte, este ea acoperită de conceptul de sărăcie cronică?

Sărăcie cronică și excluziune socială: precizări conceptuale

În literatura de specialitate întâlnim multiple definiții ale sărăciei, fiecare dintre ele implicând o perspectivă diferită. Vom

defini sărăcia unidimensional, ca fiind lipsa resurselor necesare menținerii individului deasupra nivelului de subzistență – sub care acesta nu mai poate fi considerat membru al societății (această perspectivă este larg acceptată în special de experții care preferă conceptul de excluziune socială).

Studiile transversale oferă informații extrem de utile (despre grupuri deprivatate, despre inegalitatea dintr-o societate etc.) ce pot servi calibrării politicilor sociale pentru a-i susține pe cei cu venituri scăzute într-un anumit moment, dar nu pot identifica proporția populației ce suferă de sărăcie pentru perioade mai lungi de timp (informație de asemenea importantă pentru politica socială)².

Cel puțin teoretic, diferența dintre „sărăcia tranzitorie” și cea „cronică”³ nu este doar una cantitativă (*i.e.* numărul de ani trăite în sărăcie), ci și calitativă. Andrew McKay și David Lawson priveau distincția dintre cele două concepte ca fiind similară cu cea dintre șomajul pe termen scurt și cel pe termen lung. În mod similar perspectivei în care șomajul de scurtă durată înseamnă doar o schimbare a slujbei, iar cel pe termen lung reprezintă o situație severă (adesea ducând la descalificare), „sărăcia cronică este o situație mai serioasă decât cea tranzitorie, cauzele ei tinzând să fie diferite, la fel ca și răspunsurile politice adecvate” (McKay, 2002, 2).

Între aceste stări (de sărăcie cronică și temporară) există și altele menționate de cercetători. De exemplu, David Hulme distinge patru categorii de indivizi ce trăiesc în sărăcie: indivizii ce trăiesc permanent în sărăcie (*always poor*), cei în mod obișnuit săraci (*usually poor* – ce se află cel mai adesea în sărăcie, dar care reușesc uneori să se ridice deasupra acestui prag), săracii oscilanți (*the churning poor* – indivizii care sunt întotdeauna în jurul pragului de sărăcie – uneori deasupra,

alteori dedesubt) și săracii ocazionali (*occasionally poor* – cea mai mare parte a timpului dispun de bani).

Conceptele de mai sus nu sunt numai ambigue, ci și neexclusive. Chiar dacă prin manipularea datelor cantitative pare simplu să distingem, de exemplu, între săracii în mod obișnuit și săracii oscilanți, în viața reală diferența este cu siguranță mai dificil de realizat în cazul în care criteriul unic de diferențiere este dimensiunea consumului/monetară. Pentru a nu repera prea multe categorii, vom distinge în studiul nostru doar patru grupe de indivizi:

1. *Săracii persistenți*. Preferăm să folosim conceptul de „săraci persistenți”, și nu cel de „săraci permanenți” deoarece mulți dintre indivizii incluși în această categorie nu au fost întotdeauna săraci înainte de anchetă, așa cum ar putea sugera conceptul lui Hulme. În acest sens, într-o carte centrată pe sărăcia extremă, Manuela Stănculescu afirmă: „Cel mai frecvent însă, istoriile individuale vorbesc despre traiectorii «normale» de viață – o școală, o slujbă, căsătorie și copii, mici probleme «ca în orice familie», obținerea unei locuințe, perioade mai bune sau mai rele, dar într-un interval de variație relativ restrâns, «ca toată lumea» – până la apariția unui eveniment distructiv care a schimbat complet situația și pare să atragă «tot felul de nenorociri, că un necaz nu vine niciodată singur»” (2004, 45). De asemenea, nici perspectiva prin care traiectoriile indivizilor pot fi prezise cu certitudine nu este firească, rolul influenței schimbărilor sistemice viitoare și/sau a programelor de dezvoltare socială fiind astfel complet eliminat. În concluzie, conceptul de „sărăcie persistentă” desemnează oamenii care au o probabilitate mai mare de a rămâne în sărăcie, fără însă a permite suprageneralizări asupra întregii lor vieți (trecute și viitoare).

2. *Indivizii vulnerabili la sărăcie persistentă*. Studii calitative au arătat că o mare parte a indivizilor se află în „zona vulnerabilității de cădere în sărăcie”. Ei sunt cei care au o probabilitate ridicată de a cădea în sărăcie extremă chiar dacă în viețile lor intervin doar mici șocuri deoarece „au economii reduse pentru a putea face față situațiilor de viață negative, capital social redus pentru a mobiliza resursele în situații de criză etc.” (Sandu, 2003, 17).

3. *Săracii temporari*. Multe studii subliniază faptul că sărăcia este strâns legată de ciclurile de viață sau de anumite evenimente negative ce au loc în viața individului, dar că aceste situații pot fi doar temporare, fără a avea repercusiuni asupra situației financiare ulterioare.

4. *Nonsăracii*. În această categorie sunt incluse persoanele care nu au trăit în sărăcie în perioada luată în calcul. Conceptul are și o altă semnificație: indivizii din această categorie nu sunt afectați cu ușurință de evenimentele negative (de nivel micro sau macro). Chiar și în cazul apariției unui astfel de șoc, ei dețin resursele financiare (sau pot mobiliza/transforma resurse de alte tipuri) pentru a se redresa.

Conceptul de „excluziune socială” este din ce în ce mai utilizat în studiile ce abordează și tema sărăciei. Există însă câteva afirmații ce apar cu predilecție în majoritatea acestor lucrări: faptul că excluziunea socială este un concept ambiguu, un produs ideologic măsurat în prea multe moduri și că este mai relativ decât multe alte concepte substituit⁴. În plus, unii cercetători susțin că sărăcia poate fi măsurată multidimensional și, totodată, poate fi analizată ca proces (de sărăcire). Fiind conștienți de faptul că dezbateră are în primul rând implicații metodologice semnificative, pentru scopul studiului de față acceptăm definiția excluziunii sociale dată de Comisia Europeană (care este agreată în final de cea mai mare parte a celor

interesați de acest domeniu) : „Conceptul de *excluziune socială* este unul dinamic, referindu-se atât la procese, cât și la consecințe... afirmă de asemenea natura multidimensională a mecanismelor prin care indivizii și grupurile sunt excluși de la schimburile sociale... activitatea salarizată ; este simțită și vizibilă în domeniul locuirii, educației, sănătății și al accesului la servicii...” (CE, 1992, *apud Cars et al.*, 1999, 7).

Pentru început, este important să stabilim modul în care cele două concepte sunt interrelaționate. Literatura referitoare la sărăcia cronică subliniază faptul că mai mult decât oricare alt tip de sărăcie, cea persistentă este strâns legată de excluziunea socială. Mai mult decât severitatea sărăciei, perioada trăită în sărăcie pare să aibă un impact puternic asupra altor dimensiuni (șomaj, sănătate etc.). Experții conchid însă că relația este empirică și „trebuie să fie descoperită” deoarece este puternic dependentă de caracteristicile societății⁵. Provocarea statutului bunăstării este ca problemele sociale să nu mai fie în relație directă. Astfel, șomajul să nu fie legat de înfometare sau de o sănătate precară, nivelul de educație scăzut să nu depindă de (sau să ducă la) condiții nepomenite de locuit etc. Dar nu toate țările accentuează importanța combaterii acelorași dimensiuni și astfel legătura dintre formele de excluziune (și dintre acestea și sărăcie) depinde semnificativ de politicile sociale pe care le formulează țara respectivă. Pe lângă acestea, importanța părții empirice trebuie accentuată și pentru că surprinde natura proceselor cauzale (dintr-o perspectivă teoretică nu putem spune nimic despre sensul relației de dependență dintre sărăcie și educația copiilor sau dintre șomaj și sănătate etc.).

Date utilizate

Nevoia de date care să acopere perioade mai lungi de timp ne constrânge să utilizăm subeșantioane-panel (din 1995-1997) ale Anchetei Integrate în Gospodării (AIG). Ancheta este de tip LSMS (*Living Standard Measurement Survey*) și conține informații despre venitul și consumul gospodăriei, despre bunurile durabile și caracteristicile membrilor gospodăriei (educație, sănătate, statut ocupațional etc.). Ancheta se realizează în fiecare an în valuri lunare, astfel încât anual sunt intervievate circa 36.000 gospodării.

Din 1995 până în 1997 găsim circa 3.000 de gospodării care au fost intervievate în fiecare an (toate în valurile lunare din primul trimestru) și care pot fi utilizate pentru scopul studiului. Gospodăriile sunt compuse din indivizi intervieuți anual, dar și din cei care dispar din panel (prin divorț, moarte, căsătorie etc.) sau apar (prin naștere, căsătorie etc.). Deoarece ipoteza principală este că excluziunea socială este în relație directă cu perioada de timp în care individul trăiește în sărăcie și cum nu avem nici un control asupra istoriilor de viață ale indivizilor care au părăsit ancheta sau au intrat ulterior în panel, suntem constrânși să analizăm doar indivizii intervieuți în toți cei trei ani (circa 6.000 de cazuri).

Există două tipuri de mobilitate în subeșantionul-panel : a) „mobilitatea gospodăriei” (unele gospodării părăsesc ancheta din cauza mobilității teritoriale sau a decesului) și b) „mobilitatea indivizilor” (doar unii indivizi dispar de la an, la an chiar dacă gospodăria este încă anchetată).

Pentru prima categorie ar trebui să avem un identificator al gospodăriilor selectate inițial să fie intervievate în fiecare an, pentru a putea compara caracteristicile gospodăriilor intervievate în toți cei trei ani cu gospodăriile care au dispărut și

astfel să decidem în ce măsură este distorsionat subeșantionul. În lipsa acestei informații, comparăm gospodăriile anchetate în toți cei trei ani cu celelalte gospodării intervievate în 1995 (primul trimestru) și stabilim dacă există diferențe semnificative între cele două grupări. Dacă gospodăriile pentru panel au fost alese utilizându-se aceeași metodă ca și în cazul celorlalte (ce urmau să fie anchetate doar în primul an), am putea spune că grupul de control și eșantionul nostru panel sunt diferite deoarece unele tipuri de gospodării din panel sunt mai mobile decât altele. Pentru a confirma această ipoteză, am comparat toți indivizii aflați în grupul de control (toate gospodăriile anchetate în primul trimestru al anului 1995) cu cei care au fost membri în 1995 în gospodăriile-panel (ce au fost anchetate în toți anii). Rezultatele sunt relevante: există diferențe semnificative între membrii gospodăriilor din panel ce au fost incluse în toți cei trei ani și ceilalți indivizi (vezi anexa, tabelul 5). Cea mai importantă diferență este aceea a zonei de rezidență: gospodăriile din mediul urban sunt mai mobile decât cele din mediul rural – 53% dintre indivizii din gospodăriile cercetate panel locuiesc în mediul rural, pe când doar 47% dintre cei din grupul de control locuiesc aici. Acest aspect poate căpăta sens dacă ne gândim că mobilitatea gospodăriilor (care nu este același lucru cu mobilitatea indivizilor de la o gospodărie la alta) este mai mult o caracteristică a familiilor nucleare și a celor urbane. Totodată, gospodăriile sărace au o probabilitate mai ridicată de a nu se muta și astfel de a fi intervievate mai târziu sau de a accepta să răspundă interviewerului din nou).

Pe lângă acest tip de mobilitate, trebuie să reperăm și mișcările indivizilor în interiorul gospodăriilor care pot distorsiona rezultatele într-un mod diferit – indivizii

sunt eterogeni și mișcările lor schimbă caracteristicile gospodăriei de-a lungul timpului. Pentru a identifica diferențele între cei mobili și cei imobili, comparăm statusurile indivizilor stabili pe perioada celor trei ani cu statusurile celor prezenți în 1995, dar care au dispărut după aceea (comparația este făcută pentru 1995), (vezi anexa, tabelul 5). Există o probabilitate mai mare ca indivizii care rămân în gospodării să fie căsătoriți (și nu văduvi, divorțați sau celibetari) decât cei ce pleacă. Majoritatea celor rămași în gospodării sunt angajați și nu sunt persoane în vârstă (probabil, unii dintre acești indivizi vor deceda în anii ce urmează). În privința naționalității, se constată că maghiarii sunt mai predispuși să rămână în gospodărie, iar romii sunt mai degrabă mobili. O problemă semnificativă o reprezintă gospodăriile sărace, predispușe să aibă membri care se mută. Nu putem oferi o explicație pertinentă, dar este probabil să se întâmple acest lucru deoarece gospodăriile de acest fel sunt suprapopulate (există tineri care urmează să se căsătorească) sau pentru că indivizii adesea divorțează etc.

Totuși, aceste diferențe nu sunt atât de mari pentru nici una dintre variabilele descrise (plus sau minus 2% comparând eșantionul total – pentru prima parte a anului 1995 – cu indivizii care sunt membri în cercetarea-panel în toți cei trei ani). Ele devin mai puțin îngrijorătoare dacă nu ne gândim la numărul indivizilor excluși sau trăiesc într-o sărăcie cronică, ci la anumite patternuri pe care aceștia tind să le urmeze.

Metodologie

În mod obișnuit, se disting două metode în identificarea săracilor cronici: abordarea „duratei” și cea a „componentei”. Prima ia în considerare numărul de ani/luni trăiți în sărăcie, pe când cealaltă

încearcă să distingă între „componenta permanentă a venitului sau consumului gospodăriei și variațiile tranzitorii” (McKay și Lawson, 2002, 5) comparând, de exemplu, venitul mediu (pe întreaga perioadă analizată) cu un prag dat al sărăciei⁶.

Cele două metode conduc către cifre diferite și se sprijină pe asumții distincte. Pe de o parte, unii cercetători subliniază că sărăcia cronică, prin definiție, implică o anumită durată, și nu doar (sau neapărat) o severitate mai ridicată⁷, astfel că metoda care ia în considerare durata este cea adecvată. Pe de altă parte, metoda duratei depinde însă puternic de datele colectate și, ca atare rezultatele pot fi mai ușor distorsionate⁸.

Luând în considerare toate aceste aspecte, vom încerca să detectăm tipurile de săraci, adaptând posibilele categorii la specificitatea panelului pe trei ani:

- indivizii în sărăcie persistentă sunt cei care au trăit în sărăcie în toți cei trei ani;
- indivizii vulnerabili la sărăcie persistentă sunt persoanele care au trăit în sărăcie doi din cei trei ani;
- săracii tranzitorii sunt în general nonsăraci (în cazul nostru, sunt săraci doar într-un an din trei);
- nonsăracii sunt indivizii care au fost întotdeauna deasupra pragului de sărăcie.

În ceea ce privește modalitatea de calcul a sărăciei anuale, voi utiliza metoda oficială⁹ (cea a Băncii Mondiale), iar dintre cele trei praguri propuse voi opta doar pentru cel al sărăciei totale (cel mai ridicat ca valoare).

O întrebare importantă, care necesită răspuns, este dacă printr-un studiu-panel pe o perioadă de doar trei ani putem măsura sărăcia persistentă. Răspunsul este că eșantionul-panel nu măsoară sărăcia permanentă *per se*, dar ne permite să ne apropiem mai mult de ea (o determinăm cu o mai mare probabilitate decât o putem face prin studii transversale). Asumția

este că o persoană săracă trei ani are o probabilitate mai mare să fie sărac cronic în realitate, decât o persoană aflată sub prag doar doi ani etc. Diferite studii au evidențiat că este cu atât mai puțin probabil ca o persoană să iasă din sărăcie pe măsură ce aceasta trăiește mai mult în această stare (Yaqub, 2002, 12). Răspunsul oferit de datele de anchetă confirmă acest punct de vedere: după un an în sărăcie, 47% dintre indivizi rămân în aceeași poziție, dar săracii care sunt în această situație în primii doi ani doar 80,4% vor trăi această experiență și în al treilea an. Probabil că dacă cercetarea-panel s-ar mai fi făcut un an în plus, am observa că proporția indivizilor care trăiesc în sărăcie crește dacă s-ar afla timp de trei ani în această situație.

Dimensiunile excluziunii sociale sunt, după cum afirmam mai sus, ambigue, la fel ca și indicatorii ce le corespund, depinzând puternic de datele existente, de imaginația cercetătorului, precum și de caracteristicile comunității sociologice căreia îi aparțin. În analiza de față, voi încerca să identific următoarele dimensiuni larg utilizate:

1. excluziunea de pe piața muncii;
2. excluziunea de la locuire decentă;
3. excluziunea de la bunuri durabile;
4. excluziunea de la educație;
5. excluziunea de la sănătate.

Indicatori ai excluziunii sociale

Există două tipuri de indicatori ce vor fi utilizați: indicatori anuali (calculați de obicei când avem doar date transversale) și indicatori care încearcă să surprindă avantajele furnizate de perioade mai mari de timp (o persoană riscând să fie exclusă dacă are lipsuri pentru perioade mai lungi). În continuare, detaliez indicatorii folosiți în analiza datelor longitudinale, pentru indicatorii anuali utilizând aceeași metodologie (doar pentru anul respectiv, de

exemplu, pentru anul 1995, considerăm exclusă o persoană care nu deține un televizor etc.).

Excluziunea de pe piața muncii. Voi considera ca fiind excluse toate persoanele peste 17 ani, care nu sunt integrate formal pe piața muncii, cu excepția studenților și a pensionarilor. Evident, nu doar persoanele ce nu lucrează sunt excluse de pe piața muncii, ci și cele pentru care locul de muncă este nesigur, cele subcalificate sau neintegrate în sistemul de asigurări (medicale și de pensie) etc. Spre exemplu, într-un studiu privind ocuparea locurilor de muncă, elaborat de Comisia Europeană în cazul a 13 țări se menționează: „Șomajul și inactivitatea nu sunt singurele mecanisme ale pieței muncii care duc la sărăcie și excluziune. Sărăcia afectează multe persoane ce muncesc – angajați, lucrători pe cont propriu și agricultori. România are cea mai mare rată a sărăciei de 28%, în timp ce în Republica Cehă are doar 5%. Agricultorii, fermierii și lucrătorii pe cont propriu sunt principalele categorii de persoane sărace care muncesc în multe dintre aceste țări...” (pp. 206-207). Chiar dacă în țările dezvoltate lucrătorii pe cont propriu în agricultură nu sunt considerați excluși de pe piața muncii, suntem forțați să privim această categorie ca fiind exclusă deoarece cea mai mare parte nu au un profit real, nu au posibilitatea de a schimba locul de muncă¹⁰, nu au asigurări de pensii etc. Pentru a nu îi include în rândul celor excluși și pe cei care au un profit de pe urma muncii lor, vom considera ca fiind neexcluși indivizii ce îndeplinesc măcar unul dintre următoarele criterii: locuiesc în gospodării dotate cu cel puțin un utilaj (tractor, combină, prășitoare mecanică, plug mecanic etc.), au cel puțin două hectare *per capita* sau cel puțin două vaci *per capita*¹¹. Indicatorul final rezultat va fi gradat progresiv – ia valoarea 0 dacă individul a fost inte-

grat pe piața muncii în toți acești trei ani, 1 dacă a fost integrat doi ani, 3 dacă a fost exclus toată perioada.

Excluziunea de la locuire decentă. Deși există numeroase studii ce atestă importanța acestei dimensiuni (probabil și pentru că este ușor măsurabilă), nu găsim în literatură o listă clară de indicatori, relevanți atât pentru mediul rural, cât și pentru mediul urban. Am ales doi indicatori ce sunt comparabili pentru cele două medii rezidențiale și a căror semnificație, în general, nu este contestată. Primul este „lipsa apei potabile” – dacă sursa de apă este în afara clădirii (acest indicator poate, de asemenea, lua valori de la 0 la 3, în funcție de situația din fiecare an). Cel de-al doilea indicator este „supraaglomerarea”, calculat ca medie a numărului de persoane pe cameră, în cei trei ani.

Excluziunea de la bunuri durabile. Cea mai importantă problemă a acestei dimensiuni este că diferențele dintre bunuri sunt destul de mari, astfel încât nu putem afirma că o persoană este în mod egal exclusă dacă nu are frigider sau dacă nu are mașină ori aspirator. Prin analiză factorială putem distinge între două tipuri de bunuri durabile: durabile de bază (aragaz, frigider) și durabile secundare (televizor color, mașină, aspirator, congelator etc.). De aceea, am ales un indicator pentru a măsura excluziunea de la bunuri durabile primare (lipsa frigiderului, ce poate lua valori de la 0 – dacă bunul nu lipsește în nici un an – la 3) și un alt indicator pentru excluziunea de la bunurile durabile secundare (lipsa televizorului color – ce ia, de asemenea, valori de la 0 la 3).

Excluziunea de la educație. În acest caz, indicatorii distincți vor fi calculați pe grupe de vârstă. Pentru tineri vom folosi variabile doar din primii doi ani ai anchetei deoarece numai pentru aceștia avem informații despre urmarea unei școli în prezent. Indicatorul final va lua valoarea

1 dacă tânărul nu a mers la școală în oricare din acești doi ani și nici nu a absolvit nivelul gimnazial (indicatorul este calculat pentru cei care aveau în cei doi ani între 7 și 16 ani). Pentru persoanele între 18 și 60 ani, în 1997, indicatorul pentru lipsa educației ia valoarea 3 dacă individul nu a absolvit nici măcar școala primară, 2 dacă a absolvit doar școala primară, 1 dacă a absolvit doar gimnaziul și 0 pentru celelalte situații. În cazul persoanelor în vârstă, am ales un indicator mai puțin strict al excluziunii: 1 dacă individul nu a absolvit nici măcar școala primară, 2 dacă a absolvit doar școala primară și 0 pentru celelalte situații.

Excluziunea de la sănătate. Singurele variabile care pot măsura excluziunea de la sănătate în toți cei trei ani sunt: „dacă individul a fost bolnav în luna respectivă” și „dacă suferă de o formă de dizabilitate”. Indicatorii rezultați nu măsoară însă în mod direct excluziunea de la sănătate, ci doar indirect, dacă presupunem că, mai curând, se declară bolnavă o persoană exclusă de la sistemul de sănătate, decât una care nu este exclusă.

Rezultate

Pentru a înțelege relația dintre sărăcie și excluziune socială, vom analiza mai întâi datele așa cum sunt utilizate cel mai adesea – transversal –, astfel încât atât ratele sărăciei, cât și indicatorii de excluziune socială sunt calculați utilizând doar informația anuală¹². Chiar dacă indicatorii pot fi calculați utilizând informația din ancheta completă (în acest mod rezultatele fiind mai exacte), vom folosi doar datele pentru indivizii din subeșantionul-panel de compatibilitate cu indicatorii longitudinali. Datele pentru cei trei ani (anexa, tabelul 6) conduc la următoarele observații:

– sărăcia și excluziunea socială, măsurate transversal, nu se suprapun atât de

puternic așa cum susține teoria. Chiar dacă există săraci excluși de la diferite dimensiuni, mulți dintre ei sunt totuși integrați în subsistemele respective: peste 40% dintre indivizii cu vârsta cuprinsă între 18 și 60 de ani, care trăiesc în sărăcie sunt integrați pe piața muncii, doar 12% dintre tinerii săraci fiind excluși de la educație etc.;

– în mod evident, dacă doar persoanele care trăiesc în sărăcie ar fi excluse, am putea chestiona relevanța pragului de sărăcie (prea înalt). Însă există persoane ce se situează deasupra pragului și sunt excluse, iar numărul lor este semnificativ: circa 20% dintre persoanele nonsărace, cu vârste între 18 și 60 de ani, sunt excluse de pe piața muncii, 51% dintre adulții nonăraci nu au televizor color (în 1995) etc.;

– există mari diferențe în ceea ce privește modul în care se suprapun cele două concepte de-a lungul celor trei ani, deoarece numărul indivizilor care trăiesc în sărăcie este diferit de la an la an (din cauza situației speciale din 1996). Este puțin probabil ca persoanele excluse social să se schimbe de la an la an, astfel încât putem afirma că variația persoanelor care trăiesc în sărăcie are impact asupra mărimii gradului de intersecție;

– indicatorul nostru de excluziune de la sănătate pare să nu fie consistent – măsura subiectivă nefiind suficient de puternică pentru a semnala excluziunea de acest tip. Nu este subînțeles ca indivizii care trăiesc în sărăcie să aibă o sănătate mai bună decât persoanele ce nu se află în această situație¹³. De aceea, în continuare vom renunța la acest indicator.

Există două cauze posibile pentru problemele menționate: prima constă în imposibilitatea măsurării lunare a sărăciei și/sau excluziunii sociale reale (din cauza problemelor de colectare a datelor sau, pur și simplu, a nereprezentativității caracteristicilor unei luni particulare pentru

perioade mai mari). Iar a doua cauză este oferită de teorie: relația slabă se poate datora diferențelor dintre săracii temporari și cei cronici – pe de o parte există persoane care se întâmplă să fie sărace (din cauza ciclului de viață în care se află sau unui șoc economic recent etc.), dar reușesc să își rezolve problemele prin propriile puteri, și, pe de altă parte, există indivizi care nu se pot ajuta singuri și au un risc ridicat de a trăi în continuare în sărăcie. Cele două situații pot afecta diferit procesele de excluziune (sau pot fi afectate de acestea). Pentru a explora aceste două ipoteze vom folosi datele dintr-o perspectivă longitudinală, analizând simultan experiențele indivizilor în toți cei trei ani.

În tabelul 1 observăm că doar 11% dintre indivizi trăiesc în continuare în sărăcie pe durata celor trei ani. O mare parte se află în această situație timp de doi ani, dar cei mai mulți suferă de sărăcie pe durata unui singur an.

Un mod simplu și intuitiv de analiză a relațiilor dintre sărăcie și excluziune utilizând date longitudinale constă în încrucișarea tabelară a celor două fenomene. Comparând tabelul 2, ce reprezintă imaginea descriptivă a relației dintre excluziune

și sărăcie pentru trei ani, cu cel realizat pe baza datelor anuale (tabelul 6 din anexă) putem conchide:

– datele pe trei ani fac ca relația dintre sărăcie și excluziune socială să fie mai evidentă decât atunci când se utilizează doar date anuale. Excluțiunea pe care o trăiesc cei aflați în sărăcie cronică este mult mai puternică decât cea a săracilor calculați anual. Pe de altă parte, la extrema cealaltă, această abordare „cerne” mai bine nonsăracii și astfel procentul persoanelor excluse, care să nu fi trăit deloc în sărăcie, este semnificativ mai mic decât dacă am utiliza doar date anuale;

– identificarea exclușiunii sociale utilizând date longitudinale este utilă pentru diferențierea nivelurilor de excluziune și a tipurilor de experiențe pe care le trăiesc indivizii. Indicatorii ne permit să distingem nu numai între diferite dimensiuni ale exclușiunii, dar și să diferențiem între persoanele excluse pe aceeași dimensiune (ceea ce ne va da o mai bună imagine a relației dintre sărăcie și excluziune socială). Exclușiunea de la piața muncii poate fi un bun exemplu în acest sens. Dacă ne uităm la indivizii între 18 și 60 de ani, doar 22,9% dintre cei care trăiesc în sărăcie

Tabelul 1. Persoanele aflate în diferite tipuri de sărăcie (%)

	Ani	Indivizi (%)	Total (%)
Săraci persistenți	1995-1996-1997	11,0	11,0
Vulnerabili la sărăcie	1995-1996	2,6	13,5
	1995-1997	7,6	
	1996-1997	3,3	
Săraci temporar	1995	7,7	20,4
	1996	2,0	
	1997	10,7	
Nonsăraci	1995-1996-1997	55,1	55,1
Total			100,0
Săraci anual	1995	28,9	
	1996	18,9	
	1997	32,6	

Tabelul 2. Tipurile de sărăcie și formele de excluziune în funcție de timp (%)

		Săraci persistenți	Vulnerabili la sărăcie	Săraci temporari	Non săraci	Total
Indivizi sub 18 ani						
Excluziune de la educație		20,0	14,8	8,6	4,3	8,8
Excluziune de la bunuri primare	Nu	13,6	37,3	57,9	86,4	63,4
	Într-un an	8,2	7,1	15,4	7,0	8,8
	În doi ani	11,4	13,7	5,6	2,3	5,9
	În trei ani	66,8	42,0	21,1	4,3	21,9
Excluziune de la bunuri secundare	Nu	3,3	7,5	19,9	53,6	33,1
	Într-un an	5,4	10,4	14,7	17,0	13,9
	În doi ani	10,9	12,7	9,8	8,4	9,7
	În trei ani	80,4	69,3	55,6	21,0	43,3
Excluziune de la apă potabilă	Nu	26,6	32,1	43,6	73,9	55,1
	Într-un an	1,6	4,7	4,9	4,9	4,4
	În doi ani	8,2	5,2	8,6	2,7	5,0
	În trei ani	63,6	58,0	42,9	18,5	35,5
Supraaglomerare (medie)		3,2	2,3	2,0	1,6	2,0
Indivizi între 18 și 60 de ani						
Excluziune de la piața muncii	Nu	22,9	34,4	46,5	74,9	59,2
	Într-un an	14,2	13,5	13,4	9,2	11,1
	În doi ani	12,5	13,5	12,1	6,7	9,2
	În trei ani	50,4	38,5	28,1	9,1	20,6
Excluziune de la educație	Nu	37,4	50,5	53,8	77,6	65,6
	Gimnaziu	37,4	31,7	31,3	17,5	23,9
	Școală primară	21,4	16,7	13,8	4,6	9,6
	Fără școală	3,8	1,1	1,0	0,3	0,9
Excluziune de la bunuri primare	Nu	20,9	43,6	58,7	86,3	69,1
	Într-un an	8,7	11,5	14,0	6,6	8,9
	În doi ani	14,2	11,7	10,1	2,8	6,5
	În trei ani	56,2	33,3	17,2	4,3	15,5
Excluziune de la bunuri secundare	Nu	4,3	9,9	19,4	52,2	35,8
	Într-un an	6,4	5,5	10,4	14,2	11,6
	În doi ani	10,7	13,3	15,3	9,1	11,0
	În trei ani	78,6	71,3	54,9	24,5	41,6
Excluziune de la apă potabilă	Nu	21,7	29,1	41,5	70,6	55,0
	Într-un an	3,2	1,8	5,3	4,4	4,1
	În doi ani	7,8	7,3	6,8	4,4	5,6
	În trei ani	67,2	61,7	46,5	20,6	35,3
Supraaglomerare (medie)		2,2	1,8	1,6	1,3	1,5

		Săraci persistenți	Vulnerabili la sărăcie	Săraci temporari	Non săraci	Total
Indivizi peste 60 de ani						
Excluziune de la piața muncii	Nu	69,5	83,5	82,2	92,7	86,3
	Într-un an	7,0	5,5	6,8	3,6	5,0
	În doi ani	8,6	4,3	3,2	1,0	2,9
	În trei ani	14,8	6,7	7,8	2,6	5,8
Excluziune de la educație	Nu	21,9	27,4	41,3	58,7	45,9
	Școală primară	58,6	57,3	47,0	36,2	44,3
	Fără școală	19,5	15,2	11,7	5,2	9,8
Excluziune de la bunuri primare	Nu	10,2	32,3	44,8	65,2	49,4
	Într-un an	3,1	11,0	14,2	10,9	10,9
	În doi ani	10,2	12,2	9,3	6,1	8,2
	În trei ani	76,6	44,5	31,7	17,8	31,5
Excluziune de la bunuri secundare	Nu	0,8	3,0	5,0	21,8	12,7
	Într-un an	1,6	3,7	5,7	7,3	5,7
	În doi ani	8,6	8,5	10,3	9,7	9,6
	În trei ani	89,1	84,8	79,0	61,2	72,0
Excluziune de la apă potabilă	Nu	10,2	14,0	24,9	47,6	33,1
	Într-un an	2,3	6,1	7,1	3,3	4,5
	În doi ani	9,4	6,1	7,5	8,0	7,7
	În trei ani	78,1	73,8	60,5	41,2	54,6
Supraaglomerare (medie)		1,2	1,0	1,0	0,9	1,0

persistență nu au trăit niciodată excluziunea de la piața muncii (au fost angajați, patroni sau studenți/pensionari în toți cei trei ani). Pe de altă parte, doar 9,1% dintre nonsăraci în cei trei ani au fost excluși pe întreaga perioadă. Informația longitudinală marchează o distincție mai clară între grupuri decât cea rezultată doar din datele anuale unde, de exemplu, în 1997, 42% dintre săraci nu sunt excluși de la piața muncii și 22,7% dintre nonsăraci sunt excluși.

Excluziune multiplă și sărăcie

Tabelul descriptiv prezentat mai sus ne demonstrează că persoanele cu o probabilitate mai ridicată de a trăi în sărăcie

cronică au și un risc mai mare de a fi excluse de la anumite dimensiuni, dar nu indică dacă formele de excluziune tind să se concentreze pentru ei. Astfel, ar fi interesant să aflăm dacă indivizii cărora le lipsesc resursele financiare pentru o perioadă mai lungă tind să fie, într-o proporție mai ridicată, multiplu excluși decât ceilalți, sau dacă pentru ei aceste dimensiuni sunt mai degrabă independente unele față de altele.

Vom încerca să răspundem la această întrebare utilizând analiza cluster¹⁴. Tehnica va fi utilizată distinct pentru fiecare dintre cele trei categorii de vârstă (vezi tabelele 7, 8, 9 din anexă). Se observă că, în general, există trei grupuri distincte: persoane cu o probabilitate ridicată de a fi excluse în același timp de la mai multe

sisteme, persoane care sunt excluse, dar nu atât de puternic și pe mai puține dimensiuni, și indivizi ce nu suferă de nici o formă de excluziune.

Grupul 8-17 ani. În cazul acestui segment de vârstă observăm trei tipuri distincte de indivizi:

1. *Persoanele ce nu suferă nici o formă de excluziune sau, dacă da, pentru perioade foarte scurte* (doar un an), reprezentând circa 40% din totalul tinerilor. Indivizii merg la școală, trăiesc în locuințe dotate cu frigider și televizor color (nici un individ nu este exclus de la televizor pentru mai mult de un an), au în general apă potabilă (92% au avut această utilitate în toți cei trei ani), iar media supraaglomerării este clar mai mică decât cea generală (1,64 față de 1,98).

2. *Tineri multiplu excluși* – aproximativ 30% dintre tineri. Nu este obligatoriu ca aceiași indivizi să sufere simultan de mai multe probleme, însă probabilitatea ca ele să apară cumulat este extrem de ridicată. În general, membrii acestui grup nu au frigider (86% sunt excluși de la acest bun în doi sau trei ani) și cu atât mai puțin televizor color, peste două treimi dintre ei nu au o sursă de apă potabilă în locuință și trăiesc în gospodării supraaglomerate. În plus, circa 30% dintre tineri sunt excluși de la educație.

3. *Tineri ce suferă de forme dispartate de excluziune*. Chiar dacă indivizii din acest grup trăiesc unele forme de excluziune, ele sunt dispartate și/sau pe termen scurt. Nici o persoană nu este exclusă de la educație, 80% dintre indivizi au frigider (alți 19% sunt excluși doar într-un an), iar media supraaglomerării este doar cu puțin mai ridicată față de cea a primei categorii. Însă majoritatea nu au televizor color (84% sunt excluși în doi sau trei ani) și unii dintre ei nu au o sursă de apă potabilă în locuință (fără a fi totuși

într-o proporție covârșitoare, respectiv 54%).

Indivizii între 18-60 ani se împart de asemenea în:

1. *Adulți ce nu suferă nici o formă de excluziune* – participă pe piața muncii (doar 4% sunt excluși doi ani și 8% într-un singur an), aproape toți au absolvit un nivel mai înalt decât cel gimnazial, dețin ambele tipuri de bunuri durabile și trăiesc în locuințe racordate la apă potabilă.

2. *Adulți multiplu excluși* – doar 29% dintre cei din această categorie nu au fost excluși de pe piața muncii, 36,3% au absolvit mai mult decât școală generală, aproape nici unul nu deține vreun bun de lungă durată (nici măcar frigider), peste 85% sunt excluși de la apă potabilă și, în general, locuiesc în gospodării supraaglomerate.

3. *Indivizi dispartat excluși*, ce se situează din punct de vedere al caracteristicilor între cele două grupuri anterioare.

Indivizi peste 60 de ani. În cazul acestora, lucrurile sunt mai complicate. Nu putem distinge clar între nonexcluși, multiplu excluși și dispartat excluși, ci mai degrabă între persoane cu forme distincte de excluziune (sau cu grade mai ridicate/mai coborâte de excluziune).

1. *Indivizi dispartat excluși*. Acesta este grupul ce se situează cel mai bine în raport cu ceilalți indivizi. Peste 68% au mai mult de patru clase, ceea ce este relativ mult atunci când comparăm cu media totală de doar 46%. Majoritatea au frigider și doar 21% sunt excluși de la apă potabilă. Cu toate acestea, persoanele din această categorie suferă totuși de anumite forme de excluziune, specifice însă persoanelor în vârstă. O caracteristică generală a persoanelor de peste 60 de ani o constituie lipsa televizorului color (ca medie generală, doar 13% au avut acest bun

în toți cei trei ani și 6% au fost excluși într-un an). Însă chiar și în acest caz, grupul este poziționat mai bine deoarece 45% nu au fost excluși în toți anii sau în doi ani.

2. *Indivizi multiplu excluși ce suferă și de excluziune pe piața muncii.* Chiar dacă doar peste 13% dintre indivizii anchetați se confruntă, la această vârstă, cu excluziunea de pe piața muncii (însemnând că nu sunt nici angajați și nici pensionari), peste 54% dintre membrii acestui grup sunt excluși de la această dimensiune. Grupul se confruntă totodată într-o măsură mai ridicată cu problemele de mai sus: doar 30% dintre membrii săi nu sunt excluși de la educație, peste jumătate dintre ei sunt puternic excluși chiar de la bunuri de bază și doar 4% au avut televizor color în toți cei trei ani.

3. *Indivizi multiplu excluși, însă neexcluși de pe piața muncii.* Caracteristicile lor sunt asemănătoare cu cele ale indivizilor de la grupul 2, nu sunt excluși de pe piața muncii, însă sunt puternic deprivati din punct de vedere al apei potabile.

Ne putem întreba cum se diferențiază grupurile descrise dacă luăm în considerare indicatorul sărăciei. Sunt grupurile aflate în sărăcie cronică într-o măsură mai mare, multiplu excluse, sau fac față acestei forme de excluziune în aceeași măsură ca și celelalte? Tabelul 3 identifică relația dintre sărăcie și grupurile descrise mai sus.

• Diferențele dintre indivizi sunt mult mai puternice acum decât atunci când utilizăm doar simple descrieri și grupurile noastre devin din ce în ce mai „empirice”. Situația devine mai interesantă atunci când vedem nu doar că diferențele dintre săraci și nonsăraci sunt mari, ci și că săracii sunt diferiți în termeni de excluziune multiplă. Indivizii aflați în sărăcie cronică au o șansă extrem de ridicată de a fi multiplu excluși (circa 77% dintre persoanele tinere, 73% dintre adulți și mai mult de

97% dintre persoanele în vârstă sunt multiplu excluse). Pentru persoanele tinere procentele de multiplă excludere scad puternic pe măsură ce ne apropiem de săracii temporari (cu diferențe de aproape 50%: de la 77% la 56% și, în final, la 29%).

• Comparația dintre persoanele aflate în sărăcie cronică și nonsăraci este revelatoare pentru concluziile studiului nostru. Pe de o parte, săracii cronici sunt cu siguranță excluși de la cel puțin o dimensiune luată în considerare – mai puțin de 3% dintre indivizi nu sunt excluși de la cel puțin o dimensiune (făcând parte din grupul de nonexcluși). Dacă însă am afla că o parte importantă a persoanelor care nu trăiesc în sărăcie sunt excluse, am putea concluziona că dimensiunile alese sunt caracteristici generale ale societății noastre sau cel puțin am considera categoriile ca fiind irelevante în termeni de sărăcie. Însă pentru persoanele adulte și tinere nonsărace, mai puțin de 10% sunt multiplu excluse și o mare parte a lor nu este exclusă de la nici o dimensiune (mai mult de 60% dintre tineri și 55% dintre adulți).

• Cea mai mare parte a indivizilor în vârstă sunt excluși chiar dacă există diferențe mari între ei. Deși nu am putut dezagrega datele mai mult decât am făcut-o (neavând suficiente cazuri de indivizi aflați în sărăcie cronică), o mare parte a lor provin din zone rurale. Situația geografică (ce presupune o probabilitate mai mare de a nu avea apă potabilă), împreună cu lipsa televizorului color fac ca aproape fiecare individ în vârstă să fie exclus de la cel puțin două dimensiuni.

• Așa cum ne-am așteptat, în general, indivizii cei mai excluși sunt din zonele rurale. De exemplu, dintre persoanele tinere, doar 11% dintre cele care trăiesc în mediul urban sunt multiplu excluse, dar mai mult de 50% dintre cele din zonele rurale se găsesc în această situație (pentru persoanele adulte situația este similară).

Tabelul 3. Sărăcie și grupuri excluse, utilizând date longitudinale (1995-1997) (%)

		Săraci persistenți	Vulnerabili la sărăcie	Săraci tranzitorii	Nonsăraci	Total
Indivizi între 8 și 17 ani						
Total	Nonexcluși	2,3	13,5	25,7	64,7	41,1
	Multiplu excluși	76,9	56,1	29,0	9,2	28,9
	Excluși dispersat	20,8	30,3	45,2	26,1	30,0
	Total	100 (N = 130)	100 (N = 155)	100 (N = 210)	100 (N = 532)	100 (N = 1027)
Mediu urban	Nonexcluși	6,8	40,8	46,2	79,1	64,9
	Multiplu excluși	59,1	24,5	12,1	4,4	11,6
	Excluși dispersat	34,1	34,7	41,8	16,4	23,5
	Total	100 (N = 44)	100 (N = 49)	100 (N = 91)	100 (N = 383)	100 (N = 567)
Mediu rural	Nonexcluși	0	0,9	10,1	27,5	11,7
	Multiplu excluși	86,0	70,8	42,0	21,5	50,2
	Excluși dispersat	14,0	28,3	47,9	51,0	38,0
	Total	100 (N = 86)	100 (N = 106)	100 (N = 119)	100 (N = 119)	100 (N = 460)
Indivizi între 18 și 60 de ani						
Total	Nonexcluziune	1,2	6,4	19,1	55,2	36,8
	Excluziune multiplă	73,3	47,2	28,7	6,8	22,7
	Excluziune dispersată	25,5	46,3	52,2	37,9	40,5
	Total	100 (N = 345)	100 (N = 436)	100 (N = 680)	100 (N = 2.033)	100 (N = 3.494)
Mediu urban	Nonexcluziune	4,3	17,9	42,2	73,7	61,1
	Excluziune multiplă	39,8	17,2	8,7	1,1	5,5
	Excluziune dispersată	55,9	64,8	49,1	25,1	33,5
	Total	100 (N = 93)	100 (N = 145)	100 (N = 287)	100 (N = 1.340)	100 (N = 1.865)
Mediu rural	Nonexcluziune	0	0,7	2,3	19,5	9,0
	Excluziune multiplă	85,7	62,2	43,3	17,9	42,4
	Excluziune dispersată	14,3	37,1	54,5	62,6	48,6
	Total	100 (N = 252)	100 (N = 291)	100 (N = 393)	100 (N = 693)	100 (N = 1629)
Indivizi peste 60 de ani						
Total	Excluziune dispersată	2,3	14,6	24,9	51,4	34,2
	Excluziune multiplă (+ excluziune de pe piața muncii)	43,8	26,8	26,7	11,1	20,8

		Săraci persistenți	Vulnerabili la sărăcie	Săraci tranzitorii	Nonsăraci	Total
Total	Excluziune multiplă (fără excluziune de pe piața muncii)	53,8	58,5	48,4	37,5	45,0
	Total	100 (N = 128)	100 (N = 164)	100 (N = 281)	100 (N = 587)	100 (N = 1.151)

Concluzii

Cele mai multe studii realizate pe date cantitative au rezultate tranșante: în anumite procente sunt indivizi excluși de pe piața muncii, de la locuire etc., chiar dacă întrebările prin care se măsoară aceste variabile se referă cel mult la ultima lună dacă nu doar la momentul completării chestionarului. Dar dacă alegem doar metode de măsurare a sărăciei lunare, o parte importantă a indivizilor fluctuează deasupra și sub pragul de sărăcie. Doar 25% dintre indivizii săraci, în oricare din cei trei ani, sunt sub linie în toată această perioadă. Lucrarea argumentează că dacă ne centram pe perioade mai mari, pe de o parte, creștem încrederea în date și, pe de alta, schimbăm modalitatea în care le privim (în care înțelegem persoanele sărace și/sau excluse social). În cazul nostru am distins între săracii persistenți, persoane vulnerabile, săraci temporar și nonsăraci, în funcție de situația indivizilor în cei trei ani. Fenomenul excluziunii sociale poate fi, de asemenea, mai bine înțeles dacă luăm în considerare perioade mai mari. De exemplu, excluziunea de pe piața muncii într-un an (ceea ce nu înseamnă că individul a fost exclus în tot acest an, ci doar în cea mai mare parte a lunii precedente) poate fi privită doar ca mobilitate de la o slujbă la alta. Absența de pe piața muncii trei ani la rând este însă un semn mai puternic al excluziunii sociale reale.

Totodată, relația dintre sărăcie și excluziune socială este foarte slabă dacă utilizăm doar indicatori anuali de sărăcie. Prin relație slabă nu înțelegem doar că o mică parte a celor aflați în sărăcie sunt excluși social (fapt ce ar putea fi privit ca o problemă a liniei de sărăcie prea laxe) ci, de asemenea, că unii ce nu trăiesc în sărăcie sunt, de asemenea, excluși. Utilizând date-panel, observăm cum suprapunerea dintre sărăcie și excluziune se nuanțează: pe măsură ce ne apropiem de săracii cronici, riscul de a găsi persoane excluse social (și mai sever) este mai ridicat.

Este important totodată să aflăm dacă pentru persoanele ce trăiesc în sărăcie formele de excluziune tind să se concentreze sau sunt dispersate. Prin analiză *cluster* distingem între trei mari grupuri de indivizi – multiplu excluși, dispersat excluși și nonexcluși. Suprapunerea dintre aceste grupuri și tipurile de sărăcie ne arată că săracii cronici sunt într-o mare măsură multiplu excluși, în timp ce indivizii aflați deasupra pragului de sărăcie tind să nu fie excluși de la nici o dimensiune. Există însă diferențe semnificative între zonele rezidențiale: indivizii din mediul rural au o probabilitate mai ridicată să fie multiplu excluși indiferent de poziția față de pragul de sărăcie – aproape 50% dintre indivizii de aici sunt vulnerabili la excluziunea socială multiplă (dintre tinerii care trăiesc în sărăcie persistentă, aproape 90% sunt în această situație).

Note

1. Datele provin din Ancheta Integrată de Gospodărie, INS.
2. „Pentru formularea unei strategii efective de reducere a sărăciei este extrem de important să înțelegem dacă sărăcia este tranzitorie sau cronică. Sărăcia tranzitorie semnaleză incapacitatea gospodăriilor de a-și menține consumul la un anumit nivel de-a lungul timpului, în timp ce sărăcia cronică semnaleză faptul că sărăcia se datorează resurselor limitate și rezultatelor scăzute ale acestor bunuri.” (*Poverty Assesment Romania*, 2003, vol. II, 12)
3. Conceptele „cronic” și „persistent” vor avea pe parcursul lucrării aceeași semnificație.
4. Următorul citat este un exemplu ce poate fi găsit în cea mai mare parte a lucrărilor ce tratează acest subiect: „Excluziunea socială este un termen contestat. Nu numai că se referă la o largă varietate de fenomene și procese referitoare la sărăcie, deprivare și greutate, dar este folosit și în relație cu o largă varietate de categorii de persoane excluse și locuri ale excluziunii” (Peace, 2001, 17).
5. „Este important să subliniem faptul că aceste relații sunt empirice și este nevoie să fie descoperite; este posibil ca gradul de sărăcie cronică să varieze substanțial de la o societate la alta, precum și de-a lungul timpului.” (Hulme *et al.*, 2001, 10)
6. Folosind prima metodă, spunem că săracii permanenți sunt indivizii aflați sub prag în toată această perioadă, iar săracii temporari – cei care sunt doar uneori săraci. Prin cea de-a doua metodă, săracii permanenți sunt persoanele care au venitul mediu sub linie, iar „temporarii”, cei care sunt peste linie, dar au trăit în sărăcie în anumiți ani.
7. „Caracteristica definitorie a «sărăciei cronice» este durata ridicată. Sărăcia care este atât de severă și multi-dimensională, dar nu durează «mult timp» nu este prin natura ei cronică.” (Hulme *et al.*, 2001, 10)
8. „Dar semnificația ei în contextul actual este că eroarea aleatorie de măsurare, ce poate fi destul de importantă la nivel individual sau al gospodăriei, poate sugera mai multă variație în consum sau venit decât de obicei. Aceasta ar implica că abordarea «duratei» identifică mai multă mișcare în afara sau înăuntrul sărăciei decât există în realitate. Acest aspect este mai puțin grav pentru abordarea «componentei», unde identificarea componentei cronice se concentrează pe media gospodăriei sau pe venitul permanent estimat, mai degrabă decât pe variațiile de la an la an” (McKay și Lawson, 2002, 5).
9. Componenta alimentară a pragului de sărăcie este costul coșului alimentar preferat de indivizii din cea de-a doua și a treia chintilă, transformat în valorile unitare întâlnite la acest grup, cu cantitățile proporționale astfel încât să dea un consum caloric de 2.550 de calorii/adult/zi. Necesarul minim alimentar a fost estimat la 875.000 lei conform prețurilor din decembrie 2002.
Pragul sărăciei totale este determinat prin adăugarea componentei alimentare a pragului sărăciei la cantitatea de bunuri nealimentare și servicii consumate de cei al căror consum alimentar este egal cu necesarul alimentar. Pragul sărăciei totale, exprimat în prețurile lunii decembrie 2002, este de 1.535.570 lei. Indivizii sunt clasificați ca fiind săraci (total) în cazul în care consumul pe adult echivalent este mai mic decât pragul sărăciei totale”. (Evaluarea sărăciei, România, 2003, vol. I, 7)
10. „În opinia autorilor, rata mare a persoanelor ce lucrează în mediul rural este rezultatul tehnologiei scăzute, ceea ce face ca populația rurală să se angajeze în activități slab productive și generatoare de venituri scăzute. O mare parte a populației rurale nu are nici o posibilitate decât să se angajeze în activități de subzistență slab productive.” (Chircă și Teșliuc 1999, 11)
11. Studiile arată că sărăcia scade semnificativ pentru indivizii ce au peste două hectare *per capita* (Chircă și Teșliuc, 1999, 16).
12. Pentru a ține sub control vârstele indivizilor, vom face analizele pe trei grupuri distincte – primul pentru cei sub 18 ani, al doilea pentru persoane între 18 și 60 de ani și al treilea pentru cei peste 60 de ani (în 1997). Deși, în general, în analizele internaționale, linia de demarcație între persoanele active și cele inactive este de 64 de ani, am preferat să luăm

- un prag mai coborât pentru a distinge mai clar persoanele potențial excluse de pe piața muncii (aproape toate persoanele în vârstă de peste 60 de ani erau pensionate în 1997).
13. Aceeași observație a fost raportată și în 2003 de Banca Mondială: „Rezultatele sunt contraintuitive (sărăcii au o probabilitate mai mică de a raporta o boală cronică decât nonsărăcii), dar sunt similare cu rezultatele din celelalte țări. Explicațiile posibile includ probabilitatea mai scăzută a celor care trăiesc în sărăcie să fie diagnosticați cu o boală și de aici probabilitatea lor mai scăzută de a raporta, respectiv definițiile diferite ale bolilor cronice date de săraci, ce trebuie în mod constant să găsească bani, și nonsăraci. Sărăcii ar putea să nu recunoască o boală ca fiind cronică până când aceasta nu este într-un stadiu avansat. În timp ce este dificil să obținem mai multe informații despre sănătate folosind date ABF, alte anchete ne furnizează informații utile; nivelul de educație al capului de gospodărie este un foarte bun predictor al înregistrării în programul asigurărilor de sănătate obligatorii, la un an după implementare, de exemplu” (PA, vol. II, 2003,17).
14. Analiza este de tip Two Step Cluster, variabilele sunt considerate continue, iar măsurarea distanței este de tip Log-likelihood.

Bibliografie

- Baulch, Bob și Masset, Edoardo. (2002). Do monetary and non-monetary indicators tell the same story about chronic poverty? A study of Vietnam in the 1990s. *Chronic Poverty Research Centre Working Paper*, 17.
- Bevan, Philippa. (2003). Extending understanding of chronic poverty dynamics: Towards a post-disciplinary approach. www.chronicpoverty.org.
- Bohnke, Petra. (2001). Nothing left to lose? Poverty and social exclusion in comparison. Research Unit *Social Structure and Social Reporting*, aprilie.
- Cars, Goran, Johansson, Mats, Nygren, Ola și Schindegger, Friedrich. (1999). Indicators for social integration and exclusion, octombrie, www.place.com.
- Chircă, Constantin și Teșliuc, Emil (coord.). (1999). *From rural poverty to rural development*. World Bank. National Commission for Statistics.
- Dirven, Henk-Jan și Fouarge, Didier. (1998). Impoverishment and social exclusion: A dynamic perspective on income and relative deprivation in Belgium and the Netherlands. În Hans-Jurgen Andreb. *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*. Aldershat, Hampshire: Ashgate Publishing Ltd.
- Fouarge, Didier și Muffels, Ruud. (2000). *Persistent poverty in the Netherlands, Germany and the UK. A model-based approach using panel data for the 1990s*. OSA – Working paper WP 2000, 4.
- Hulme, David, Moore, Karen și Shepherd, Andrew. (2001). Chronic poverty: Meaning and analytical framework. *Chronic Poverty Research Centre Working Paper*, 2.
- Jeandidier, Bruno și Kop, Jean-Luc. (1998). The convergence between different measures of poverty in a static versus dynamic perspective. An empirical illustration in France. În Hans-Jurgen Andreb. *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*. Aldershat, Hampshire: Ashgate Publishing Ltd.
- McKay, Andrew și Lawson David. (2002). Chronic poverty: A review of current quantitative evidence. *Chronic Poverty Research Centre Working Paper*, 15.
- Prowse, Martin. (2003). Towards a clearer understanding of „vulnerability” in relation to chronic poverty. *Chronic Poverty Research Centre Working Paper*, 24.
- Sandu, Dumitru. (2003). *Moving out of poverty*. World Bank, decembrie.
- Stănculescu, Manuela și Berevoescu, Ionica (coord.). (2004). *Sărac lipit. Caut altă viață!*. București: Editura Nemira.
- Szelenyi, Ivan (coord.). (2002). *Sărăcia în societățile în tranziție*. București: Editura Ziua.
- Teșliuc, Cornelia, Pop, Lucian și Teșliuc, Emil. (2001). *Sărăcia și sistemul de protecție socială*. Iași: Editura Polirom.
- Yaqub, Shahin. (2002). Chronic poverty: scrutinizing estimates, patterns, correlates, and explanations. *Chronic Poverty Research Centre. Working Paper*, 21.

Whelan, Christopher T., Layte, Richard, Maitre, Bertrand și Nolan, Brian. Persistent income poverty and deprivation in the European Union: An analysis of the first three waves of the European Community household panel. *EPAG Working Paper*, 17.

*** (2003). *Romania: Poverty assessment*. Banca Mondială, Raport nr. 26169-RO, iunie.

*** (2003). *Social protection in the 13 candidate countries*. European Commission. Directorate-General for Employment and Social Affairs, martie.

ANEXĂ

Tabelul 4. Diferența între subeșantioane în 1995 (%)

		Gospodăria nu este în panel	Gospodăria este în panel			Total
			Indivizii nu sunt în panel	Indivizii sunt în panel	Total	
Vârsta	Până în 18 ani	26	28	26	27	26
	Între 18 și 60 de ani	57	55	58	57	57
	Peste 60 de ani	18	17	16	16	17
	Total	100	100	100	100	100
Status marital	Căsătorit	52	45	55	52	52
	Uniune consensuală	2	2	1	2	2
	Divorțat	2	1	1	1	2
	Văduv	8	9	7	8	8
	Necăsătorit	37	42	35	37	37
	Total	100	100	100	100	100
Ultimul nivel de școală absolvit	Fără școală	17	20	16	18	17
	Școală primară	20	21	21	21	20
	Gimnaziu	25	24	27	26	26
	Școală vocațională, compl., de ucenici	12	12	12	12	12
	Liceu	19	18	17	17	18
	Școală postliceală	3	2	3	3	3
	Studii universitare	4	3	4	3	4
	Total	100	100	100	100	100
Status ocupațional	Angajat	27	23	28	26	27
	Angajator	0	0	0	0	0
	Lucrător pe cont propriu nonagricol	1	2	1	1	1
	Lucrător pe cont propriu în agricultură	9	10	11	10	9
	Șomer	6	8	5	6	6
	Pensionar	22	20	21	21	21
	Elev, student	18	17	19	19	18
	Casnică	5	6	5	5	5
	Altul	11	14	10	11	11
	Total	100	100	100	100	100

		Gospodăria nu este în panel	Gospodăria este în panel			Total
			Indivizii nu sunt în panel	Indivizii sunt în panel	Total	
Naționalitate	Română	91	90	89	90	91
	Maghiară	6	5	9	8	7
	Romă	1	3	1	1	1
	Germană	0	0	0	0	0
	Alta	1	2	1	1	1
	Total	100	100	100	100	100
Exclus de la apă potabilă	Da	56	48	57	54	55
	Nu	44	52	43	46	45
	Total	100	100	100	100	100
Frigider	Nu	22	26	22	24	23
	Da	78	74	78	76	77
	Total	100	100	100	100	100
Televizor color	Nu	62	68	62	64	63
	Da	38	32	38	36	37
	Total	100	100	100	100	100
Sărăcie totală	Da	30	38	29	32	31
	Nu	70	62	71	68	69
	Total	100	100	100	100	100
Sărăcie extremă	Da	12	18	11	13	12
	Nu	88	82	89	87	88
	Total	100	100	100	100	100
Mediu	Urban	53	43	49	47	51
	Rural	47	57	51	53	49
	Total	100	100	100	100	100

Tabelul 5. Sărăcie și excluziune socială, utilizând date transversale (1995-1997) (%)

	1995			1996			1997		
	Sărac	Non sărac	Total	Sărac	Non sărac	Total	Sărac	Non sărac	Total
Indivizi sub 18 ani									
Excluziune de la educație*	12,4	3,2	6,3	16,3	4,8	7,1			
Excluziune de la bunuri de bază	55,6	15,8	29	67,1	18,7	29,1	54,6	11,7	27,7
Excluziune de la bunuri secundare	86,4	50,2	62,2	89,4	45,4	54,9	75,7	30	47
Excluziune de la apă potabilă	57,4	30,8	39,6	68,9	33,0	40,7	63,7	28,3	41,5
Excluziune de la sănătate	0	0,1	0,1	1,4	4,3	3,7	3,2	6,5	5,3
Supraaglomerare (medie)	2,6	1,7	2,0	2,8	1,8	2,0	2,6	1,7	2,0

		1995			1996			1997		
		Sărac	Non sărac	Total	Sărac	Non sărac	Total	Sărac	Non sărac	Total
Indivizi între 18 și 60 de ani										
Excluziune de la piața muncii		57,7	22,7	31,9	56,4	24,1	39,8	51,9	19,8	29,5
Excluziune de la educație	Nu	37,8	63,4	56,9	35,7	63,9	59,0	47,7	73,4	65,6
	Gimnaziu	39,0	26,6	29,7	37,7	26,8	28,7	33,5	19,7	23,9
	Școală primară	20,6	9,2	12,1	23,6	8,6	11,2	16,7	6,4	9,6
	Fără școală	2,6	0,9	1,3	3,0	0,6	1,0	2,1	0,4	0,9
	Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Excluziune de la bunuri de bază		48,0	15,2	23,6	57,0	15,2	22,5	49,3	11,0	22,6
Excluziune de la bunuri secundare		86,3	51,4	60,2	87,4	46,3	53,5	75,5	32,9	45,8
Excluziune de la apă potabilă		64,1	32,2	40,3	70,7	34,7	40,9	64,7	31,1	41,3
Excluziune de la sănătate		0	0,1	0,1	3,9	6,1	5,8	3,5	6,6	5,7
Supraaglomerare (medie)		1,8	1,4	1,5	1,9	1,4	1,5	1,9	1,4	1,5
Indivizi peste 60 de ani										
Excluziune de pe piața muncii		19,4	7,0	11,1	16,5	6,9	8,8	14,5	5,2	8,3
Excluziune de la educație	Nu	27,7	54,4	45,2	23,3	49,4	44,2	32,0	52,9	45,9
	Școală primară	48,8	37,9	41,6	55,2	40,9	43,8	51,9	40,4	44,3
	Fără școală	23,5	7,8	13,2	21,4	9,7	12,0	16,0	6,7	9,8
	Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Excluziune de la bunuri de bază		64,5	33,0	43,8	71,9	34,0	41,5	62,5	28,0	39,6
Excluziune de la bunuri secundare		95,8	79,1	84,8	96,7	77,0	80,9	85,5	71,6	76,3
Excluziune de la apă potabilă		80,1	52,1	61,7	83,3	57,1	62,3	75,2	55,5	62,1
Excluziune de la sănătate		0	1,6	1,0	7,1	16,1	14,3	8,5	20,4	16,4
Supraaglomerare (medie)		1,0	0,9	0,9	1,1	0,9	1,0	1,1	0,9	1,0

* Indicatorul este calculat pentru indivizii între 7 și 16 ani.

Tabelul 6. Forme de excluziune ale indivizilor între 8 și 17 ani, folosind analiza *cluster* (%)

Indivizi între 8 și 17 ani		Nonexcluziune	Excluziune multiplă	Excluziune dispersată	Total
Excluziune de la educație	Nu	100	70	100	91
	Da	0	30	0	9
	Total	100	100	100	100
Excluziune de la bunuri de bază	Nu	94	10	80	65
	Într-un an	5	4	19	9
	În doi ani	1	17	1	6
	În trei ani	0	69	0	20
	Total	100	100	100	100
Excluziune de la bunuri secundare	Nu	74	7	8	35
	Într-un an	26	5	8	15
	În doi ani	0	8	23	9
	În trei ani	0	80	61	41
	Total	100	100	100	100
Excluziune de la apă potabilă	Nu	92	24	44	58
	Într-un an	5	4	2	4
	În doi ani	3	7	7	5
	În trei ani	0	64	47	33
	Total	100	100	100	100
Supraaglomerare (medie)		1,64	2,72	1,71	1,98
Total		41	29	30	100

Tabelul 7. Forme de excluziune ale indivizilor între 18 și 60 de ani, folosind analiza *cluster* (%)

Indivizi între 18 și 60 de ani		Nonexcluziune	Excluziune multiplă	Excluziune dispersată	Total
Excluziune de pe piața muncii	Nu	87,5	28,8	50,4	59,2
	Într-un an	8,4	13,2	12,3	11,1
	În doi ani	4,0	13,9	11,2	9,2
	În trei ani	0	44,0	26,1	20,6
	Total	100	100	100	100
Excluziune de la educație	Nu	93,5	36,3	56,8	65,6
	Gimnaziu	6,5	37,7	31,9	23,9
	Școală primară	0	22,8	10,8	9,6
	Fără școală	0	3,2	0,5	0,9
	Total	100	100	100	100
Excluziune de la bunuri durabile de bază	Nu	94,0	0	85,2	69,1
	Într-un an	4,8	6,6	13,8	8,9
	În doi ani	0,9	25,5	0,9	6,5
	În trei ani	0,3	68,0	0	15,5
	Total	100	100	100	100
Excluziune de la bunuri durabile secundare	Nu	76,7	1,1	18,2	35,8
	Într-un an	15,7	3,5	12,4	11,6

Indivizi între 18 și 60 de ani		Nonexcluziune	Excluziune multiplă	Excluziune dispersată	Total
Excluziune de la bunuri durabile secundare	În doi ani	7,6	7,6	15,9	11,0
	În trei ani	0	87,8	53,5	41,6
	Total	100	100	100	100
Excluziune de la apă potabilă	Nu	94,4	13,5	42,4	55,0
	Într-un an	4,2	3,7	4,4	4,1
	În doi ani	1,4	6,6	8,8	5,6
	În trei ani	0	76,3	44,5	35,6
	Total	100	100	100	100
Supraaglomerare (medie)		1,4	1,92	1,4	1,52
Total		36,8	22,7	40,5	100

 Tabelul 8. Forme de excluziune ale indivizilor peste 60 de ani, folosind analiza *cluster* (%)

Indivizi peste 60 ani		Excluziune dispersată	Excluziune multiplă inclusiv excluziune de pe piața muncii	Excluziune multiplă fără excluziune de pe piața muncii	Total
Excluziune de pe piața muncii	Nu	97,7	46,9	95,8	86,3
	Într-un an	2,3	11,3	4,2	5,0
	În doi ani	0	13,8	0	2,9
	În trei ani	0	28,0	0	5,8
	Total	100	100	100	100
Excluziune de la educație	Nu	68,0	30,5	36,1	45,9
	Școală primară	28,9	51,5	52,7	44,3
	Fără școală	3,0	18,0	11,2	9,8
Total		100	100	100	100
Excluziune de la durabile primare	Nu	83,5	40,2	27,8	49,4
	Într-un an	9,1	13,8	10,8	10,9
	În doi ani	1,5	9,2	12,7	8,2
	În trei ani	5,8	36,8	48,6	31,5
Total		100	100	100	100
Excluziune de la durabile secundare	Nu	34,5	4,2	0	12,7
	Într-un an	13,5	4,6	0,4	5,7
	În doi ani	12,4	12,6	6,0	9,6
	În trei ani	39,6	78,7	93,6	72,0
Total		100	100	100	100
Excluziune de la apă potabilă	Nu	78,2	30,5	0	33,1
	Într-un an	6,9	7,1	1,5	4,5
	În doi ani	5,1	11,7	7,9	7,7
	În trei ani	9,9	50,6	90,5	54,6
Total		100	100	100	100
Supraaglomerare (medie)		0,93	0,94	1,09	0,95
Total (%)		34,2	20,8	45,0	100
Total N		394	239	518	1151

Abstract

Even if in the theoretical approaches the relationship between poverty and social exclusion is compulsory (the first one being a dimension or a predictor of the second one), the empirical studies using cross-sectional data showed that the two concepts barely intersect. This paper, using panel survey data (1995-1997), tries to demonstrate that poverty and social exclusion (in different aspects – housing, durable ownership, education, and labor market participation) are better predicted if we monitor the individuals on longer time intervals than if we adopt a static perspective (based on cross-sectional surveys). Moreover, the weak relationship between them is mainly due to the period the data covers, becoming clearer as we enlarge the observation time.

Primit la redacție : iunie 2005